

KLISZCZACY

gwara i kultura

Redakcja
Maciej Rak, Monika Brytan-Ciepielak

KLISZCZACY – GWARA I KULTURA

KLISZCZACY – GWARA I KULTURA

Redakcja

Maciej Rak, Monika Brytan-Ciepielak

Kraków 2022

Maciej Rak
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📧 <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>
✉ maciej.rak@uj.edu.pl

Monika Brytan-Ciepielak
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📧 <https://orcid.org/0000-0003-4751-8213>
✉ monika.brytan@doctoral.uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzenci

dr hab. Monika Buława, prof. IJP PAN
prof. dr hab. Halina Karaś
prof. dr hab. Anna Tyrpa
prof. dr hab. Jan Święch

Opracowanie redakcyjne
Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki
Paweł Sepielak

Grafika na okładce
Zuzanna Kubowicz

ISBN 978-83-8138-717-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-718-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381387187>

Książka dofinansowana przez Wydział Polonistyki UJ, Muzeum Niepodległości
w Myślenicach oraz Fundację Studentów i Absolwentów UJ „Bratniak”

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Przedmowa	9

Gwara kliszczacka

Józef Kąś, <i>Kultura materialna Kliszczaków w ujęciu dialektologicznym i etnograficznym na tle gwar Małopolski południowej. Nazwy części wozu. Wprowadzenie</i>	13
Maciej Rak, <i>Badania dialektologiczne dotyczące gwary kliszczackiej</i>	83
Barbara Batko-Tokarz, <i>Czego na temat Więciórki i jej gwary można dowiedzieć się z Porównawczego słownika trzech wsi małopolskich Mariana Kucały i zastosowanego w tym dziele układu tematycznego?</i>	97
Monika Brytan-Ciepielak, <i>Gwara Pcimia (powiat myślenicki) dawniej i dziś</i>	117

Kultura kliszczacka

Katarzyna Ceklarz, <i>Kliszczacy – między etnograficzną kreacją a współczesnym projektem tożsamościowym</i>	129
Gabriela Gacek, <i>Kliszczacka muzyka. O współczesnej sprawczości dawnych ludoznawczych etykiet</i>	147
Jakub Skalka, <i>Status i perspektywy Kliszczaków. Badania opinii mieszkańców pogranicza powiatów suskiego i myślenickiego – zarys problematyki</i>	167
Klaudia Rams, <i>Perspektywa rozwoju turystycznego regionu Małopolski na podstawie dziedzictwa kulturowego Kliszczaków</i>	179
Paulina Karpeta, Olga Radziszewska, <i>„Co kón zobacył, to nie wiadomo...” – opowieści wierzeniowe jako element budowania tożsamości kliszczackiej</i>	195
Bartłomiej Dyrz, <i>Zakazany pisarz – Pobratymiec</i>	205
Indeks osób	215
Indeks nazw geograficznych	217

BADANIA DIALEKTOLOGICZNE DOTYCZĄCE GWARY KLISZCZACKIEJ

Słowa kluczowe: Klischczacy, gwara klischczacka, badania gwary klischczackiej
Keywords: Klischczak Gorals, the Klischczak dialect, research on the Klischczak dialect

Artykuł ten stanowi czwartą część cyklu, w którym omawiam dokonania polskiej dialektologii w zakresie badań góralskiej części Małopolski (wcześniej podobną tematykę poruszali m.in. Mieczysław Karaś (1961, 1963, 1971) i Joanna Okoniowa (2002, 2008)). Dotychczas scharakteryzowałem osiągnięcia dialektologiczne dotyczące Podhala (Rak 2016), Polskiej Orawy (Rak 2015/2017) i Polskiego Spiszu (Rak 2016/2019).

Dlaczego należy wprowadzić do dialektologii termin *gwara klischczacka*?

Podział na dialekty i gwary polskie przeprowadzono na podstawie zasięgu izoglos, same zaś nazwy gwar zostały urobione najczęściej od choronimów. Wiemy, że każda z tradycyjnie wydzielanych gwar jest bardziej lub mniej zróżnicowana, przy czym zróżnicowanie to dotyczy zarówno aspektu geograficznego (por. np. artykuły Zbigniewa Gołąba (1954) i Józefa Kąsia (1979)), jak i społecznego – socjolingwistycznego (por. np. Grochola-Szczepek 2012).

Właściwie nie ma cechy językowej, która byłaby typowa tylko dla gwary klischczackiej¹, ale nie jest to argument, który powoduje, że nie można mówić o takim bycie.

¹ W gwarze klischczackiej notujemy ślady archaizmu podhalańskiego (por. Małecki 1928), akcentu inicjalnego, aorystu i przejścia wygłosowego *-x* w *-k*, czyli cech, które występują w gwarze

Dotychczas dialektolodzy nie używali terminu *gwara kliszczacka* w publikacjach (nie spotkamy go np. w pracach Mariana Kucały² (PSKuc; Kucała 2000) i Jerzego Reichana (1980)), co być może wynika z tego, że jest to gwara przejściowa, w której mamy cechy zarówno góralskie, jak i lachowskie. Przymiotnikiem *kliszczacki* w różnych konfiguracjach (np. *strój kliszczacki*, *muzyka kliszczacka*, *folklor kliszczacki*) posługują się za to etnografowie i folklorysty (por. Ceklarz, Masłowiec 2015). Prawdopodobnie po raz pierwszy etnonim *Kliszczak*³ został zanotowany przez Ludwika Zejsznera (1848/1852: 90). Można odnieść wrażenie, że pierwotnie był to egzoetnonim, przezwisko nadane przez sąsiadów (por. Pol 1851: 123). Nie precyzując na jakiej podstawie, Wincenty Pol (1851: 123) do wsi kliszczackich zaliczył: Bogdanówkę, Krzczonów (dawniej: Krzczonów), Krzczów, Lubień, Łętownię, Pcim (Pścim), Skomielną Czarną, Stróżę, Tenczyn, Tokarnię, Trzebunię (Trzebinie), Więcierzę, Więciórkę i Zawadkę. Inni badacze (np. Urszula Janicka-Krzywda) wskazywali, że Kliszczacy zamieszkują wsie (w przybliżeniu trójkąt) między Rabką, Myślenicami i Suchą Beskidzką, choć miasta te nie są kliszczackie⁴. Precyzyjniejszy zakres podały Katarzyna Ceklarz i Justyna Masłowiec (Masłowiec 2015, mapa na s. 65), według których kliszczackimi wsiami – rzecz jasna pod względem etnograficznym – są: Baczyn, Bieńkówka, Bogdanówka, Jachówka, Kojaszówka, Krzczonów, Krzczów, Łętownia, Lubień, Osielec, Pcim, Skomielna Czarna, Stróża, Tenczyn, Tokarnia, Trzebunia, Wieprzec, Więciórka, Więcierza, Zachełmna, Zawadka i Żarnówka.

Warto w tym miejscu dodać, że na omawiany teren oddziałują: 1) polszczyzna potoczna i niewiejski wzorzec kulturowy (dotyczy to oczywiście wszystkich gwar polskich); 2) Podhale – głównie jako wzorzec kultury ludowej z rozbudowaną warstwą folklorystyczną i strojem (można więc mówić o podhalanizacji Kliszczaków, co przed niemal dziewięćdziesięciu laty w odniesieniu do Zagórzan opisywał Sebastian Flizak (1936)); 3) Kraków – jako dominujący w Małopolsce ośrodek miejski, a także wzorzec kulturowy Krakowiaków Zachodnich. Podane tu uwagi sprawiają, że po pierwsze, o odrębności Kliszczaków stanowią – jak już wspomniano – nie cechy

podhalańskiej (archaizm), innych gwarach góralskich (akcent inicjalny, aoryst) i ogólniej w gwarach na południe i zachód od Krakowa (przejście wygłosowego *-x* w *-k*). Jest to obszar jednonośkowy (ale nie w południowej części), podobnie jak tereny ciągnące się równoleżnikowo od Wadowic do Limanowej (por. Reichan 1980). Pod względem leksyki mamy tu dużo zbieżności z innymi gwarami południa Małopolski i językiem słowackim (por. Kucała 1992/2000).

- 2 Dokładny przegląd dialektologicznych prac tego badacza znajdziemy w artykule J. Reichana (2016a).
- 3 Etonim ten dziś jest popularny, jednak wcześniej nie był zbyt często używany. M. Kucała, charakteryzując informatorów, którzy dostarczali mu wiadomości z zakresu gwar i kultury ludowej, wskazywał, że – w odniesieniu do Więciórki – „Ludność nie uważa się za Górali ani za Lachów, nie umiając określić swojej przynależności” (MAGP I: LV).
- 4 Więcej o zasięgu Kliszczaków i nazwie *Kliszczak* czytaj w artykule J. Masłowiec (2015: 54–65).

językowe, lecz bardziej etnograficzne (które zresztą nie są dziś zbyt wyraziste), czy nawet dokładniej – opinie etnografów, a po drugie, gwara kliszczacka sytuuje się na tle innych gwar pasa Pogórza zachodniego i jest silnie zróżnicowana. Co też istotne dla stosunków językowych i etnograficznych, które tu panują, od wschodu Kliszczacy graniczą z Zagórzanami, od południa z Podhalanami, od północy z Krakowiakami Zachodnimi, a od południowego zachodu z Babiogórcami. Można więc stwierdzić, że są grupą góralską wysuniętą najdalej na północ.

Przez wzgląd na równoległe prowadzone badania etnograficzne oraz obserwowany od kilkunastu lat „renesans kliszczacki” (objawiający się m.in. 1) rozbudzeniem i inicjowaniem tożsamości kliszczackiej, 2) zakładaniem zespołów regionalnych, których nazwy i repertuar odwołują się do kliszczackości, 3) organizowaniem festynów i spotkań mających na celu promowanie kliszczackiej kultury) dialektolodzy mają nie tylko prawo, ale wręcz obowiązek, by zająć się gwarą używaną przez Kliszczaków, czyli po prostu gwarą kliszczacką.

Słowniki i studia wyrazowe

Dotychczas najdokładniej została zbadana leksyka jednej z wymienionych wyżej kliszczackich miejscowości – Więciórki. Stało się tak za sprawą prac M. Kucały, który z tej wsi pochodził i z którą był związany przez całe życie – miał w Więciórce dom, spędzał tam letnie miesiące, zajmując się uprawą ziemi. Jak wspominał w rozmowie ze mną, o śmierci M. Karasia (10 VIII 1977 r.) dowiedział się (trzymając w ręce kosę) z telegramu, który listonosz przyniósł mu w pole – były to przecież żniwa.

Słownictwo Więciórki leksykograficznie opracował Kucala w postaci prac magisterskiej i doktorskiej. Pierwszą z nich, napisaną na Uniwersytecie Jagiellońskim pod kierunkiem Kazimierza Nitscha i obronioną w 1952 r., był *Słownik gwary wsi Więciórka w pow. myślenickim w porównaniu ze słownikiem podbabiogórskiej Sidziny i nadwiślańskiego Facimiecha*. Z kolei pracą doktorską, także przygotowaną pod opieką Nitscha, był *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* (PSKuc). To pionierskie opracowanie doczekało się kilku omówień, a ostatnio znów zwrócili na nie uwagę J. Reichan (2016b) i Barbara Batko-Tokarz (w niniejszym tomie).

PSKuc wpisuje się w osiągnięcia krakowskiej szkoły dialektologicznej. Pamiętajmy, że wypracowaną na seminarium Lucjana Malinowskiego (jego uczestnikiem był m.in. Nitsch) metodą opisu było dokładne skupienie się na gwarze jednej wsi, rodzinnej wsi badacza. Takie atomizujące podejście ma oczywiście też wady, ale jeśli idzie o prace młodych językoznawców, sprawdza się bardzo dobrze. Publikacja PSKuc była ważnym wydarzeniem w polskiej dialektologii z kilku powodów:

- 1) Po raz pierwszy zastosowano układ tematyczny w odniesieniu do materiału gwarowego (na materiale polszczyzny ogólnej takim opracowaniem przed PSKuc był Romana Zawilińskiego *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych do praktycznego użytku* (1926)). To wówczas nowatorskie rozwiązanie dziś coraz częściej jest wykorzystywane w leksykografii (por. Batko-Tokarz 2019), wcześniej zaś było typowe dla kwestionariuszy gwarowych. W PSKuc mamy 5 głównych działów: I. Przyroda, II. Praca, III. Życie fizyczne człowieka, IV. Życie umysłowe i psychiczne, V. Życie społeczne.
- 2) Obecność ikonografii – rysunki przygotowała Henryka Augustynowicz-Ciecierska (spis rycin (PSKuc: 404) obejmuje 19 pozycji, jednak faktycznie jest to 101 ilustracji). PSKuc to jeden z pierwszych polskich słowników gwarowych⁵, w którym zastosowano postulat uwzględniania rysunków, przedstawiających charakterystyczne desygnaty kultury materialnej, zgłoszony przez Nitscha (1911/1958) w głośnej recenzji *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza (SKarł). Dziś, jak pokazuje przykład słowników J. Kąsia (KąśSGO; KąśILG), ikonografia stanowi już normę, jednak wtedy, gdy Kucała publikował PSKuc, było to niewątpliwie *novum*. Do historii przeszedł rysunek wozu (PSKuc: 96), który jest powielony w innych publikacjach nie zawsze w dobrym kontekście, bo przecież wóz w różnych częściach Polski wyglądał inaczej (oczywiście chodzi o szczegóły).
- 3) Aspekt porównawczy – słowniki kilku wsi zwykle rejestrują leksykę bez zbytecznego wyeksponowania różnic. Tymczasem już w samym tytule PSKuc została zawarta informacja, że opracowanie to ma charakter porównawczy (wzorem był tutaj Franza Dornseiffa *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* (1934)). Dokładniej rzecz ujmując, leksykę z Więciórki Kucała zestawiał ze słownictwem z Sidziny (wieś pod Babią Górą w powiecie suskim⁶) i Facimiecha (wieś nad Wisłą w powiecie krakowskim). Miejscowości te leżą w Małopolsce południowej, różni je historia i typ gospodarki, a to oczywiście rzutuje na słownictwo. W Sidzinie w pierwszej połowie XX w. zajmowano się jeszcze pasterstwem owiec, które – jak czytamy w PSKuc – nieznane już było w Więciórce, choć toponimy *Szałasiska*, *Koszary*, *Żłoby* wskazują, że dawniej i tu wypasano owce. Z kolei Facimiech był typową wsią rolniczą.
- 4) Uwzględnienie toponimii i antroponimii jako osobnych części w PSKuc (s. 333–342). Jak wiadomo, pogląd dialektologów na temat tego, czy opisywać w słownikach materiał onomastyczny, zmieniał się. Niektóre nazwy własne znalazły się w SKarł, jednak Nitsch (1911/1958) uważał tę decyzję za poważne nadużycie. Dziś

5 Rysunki znajdziemy np. w *Słowniku gwary bronowskiej* Włodzimierza Tetmajera (1907), który został opublikowany 50 lat przed PSKuc.

6 Tu i dalej podaję zasięgi i nazwy powiatów według współczesnego podziału administracyjnego.

znów leksykografowie gwarowi sięgają po materiał onomastyczny, umieszczając go w słownikach na równych prawach z leksyką apelatywną (por. KąśSGO; KąśILG).

- 5) Śmiało decyzje leksykograficzne dotyczyły nie tylko wymienionych wyżej 4 punktów, ale też tego, że w PSKuc znalazł się wykaz *Wyrazów nie występujących w gwarze Więciórki* (s. 295–307). Może to zaskakiwać, a niewątpliwie jest wyjątkowe na tle polskiej leksykografii gwarowej (por. Reichan 2016a: 230).

Do właściwości leksykalnych gwary Więciórki nawiązywał Kucała w swoich pracach wielokrotnie, zarówno przed publikacją PSKuc, jak po niej. Czasem były to informacje uzupełniające (np. Kucała 1955), innym razem materiał z Więciórki był podstawą rozważań.

W 1951 r. umieścił Kucała dopisek po artykule Stanisława Pigonia *Słownko o żeńskich nazwiskach na wsi* (1951), w którym podał przykłady ze swojej rodzinnej wsi. Co ciekawe, uwzględnił przy tym dodatkowe czynniki socjolingwistyczne, które rzutują na użycie jednej z trzech możliwych konstrukcji – są to wiek osoby nazywanej, wiek osoby nazywającej i obecność osoby nazywanej lub jej najbliższej rodziny (Kucała 1951). Zwracanie uwagi na aspekt socjolingwistyczny przyniosło badaczowi, mówiąc językiem dzisiejszej nauki, poważną cytowalność – artykuł *O słownictwie osób wyzbywających się gwary* (Kucała 1960/2000), w którym oczywiście autor wykorzystał własne obserwacje zachowań językowych osób pochodzących m.in. z Więciórki, należy do kanonu polskich prac socjolingwistycznych na równi z Witolda Doroszewskiego *Mową mieszkańców wsi Staroźreby. Opisem i tezami teoretycznymi* (1934).

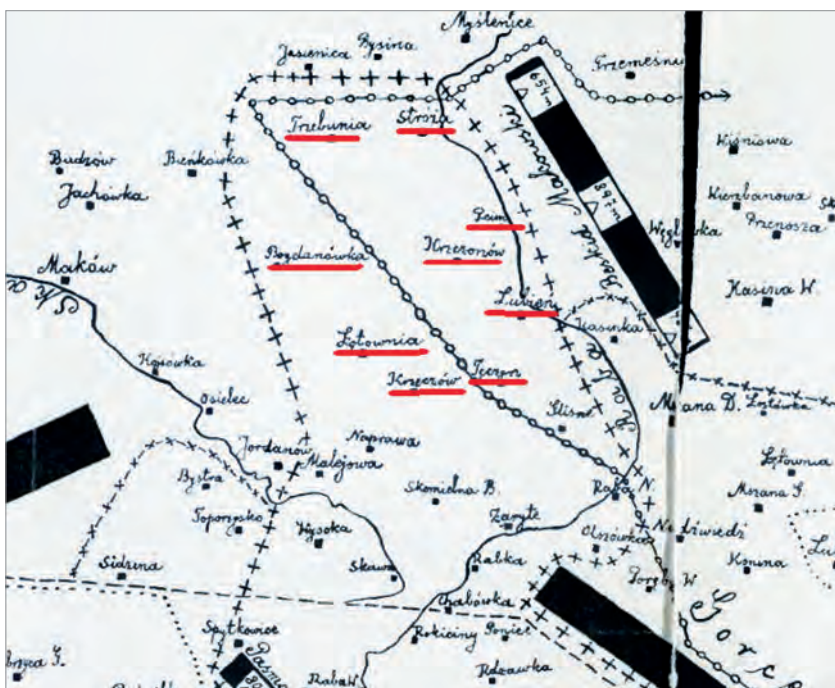
Materiał z rodzinnej wsi badacz wykorzystał także jako potwierdzenie zasięgu czasowników *sacać*, *socić* ‘suwać, sunąć’, odwoływał się przy tym do przykładów z czeszczyzny i słowacczyzny (Kucała 1955). Ogólniejsze uwagi na temat zależności leksykalnych gwary Więciórki i języka słowackiego (jest to zasób ok. 400 leksemów), poparte materiałem z PSKuc, zawarł Kucała w artykule *Związki leksykalne gwary Więciórki (woj. krakowskie) z literackim językiem słowackim* (1992/2000). Tekst ten jest niestety opacznie interpretowany zwłaszcza przez badaczy słowackich, którzy widzą w przywoływanych w nim przykładach dowód silnego oddziaływania słowacczyzny na polskie gwary, *niemał aż do Krakowa*, jak się kiedyś dowiedziałem na konferencji naukowej w Krośnie z ust pani profesor z Uniwersytetu Preszowskiego. Tymczasem:

Znaczna większość wymienionych tu [w artykule *Związki leksykalne gwary Więciórki...* – M.R.] wyrazów to niewątpliwie stara warstwa wspólnego słownictwa – słownictwo karpackie (...). Nie można ich więc uznać za wynik wpływów jednego języka na drugi, trzeba je uważać za wskaźnik związków międzyjęzykowych, związków dawnych (Kucała 1992/2000: 325).

Wybór leksyki (w liczbie 360 wyrazów) z gwary innej kliszczackiej wsi – Żarnówki – opublikował Jan Biela (1891), jeden z uczniów Lucjana Malinowskiego.

Prace z zakresu fonetyki i fleksji

Tereny zamieszkałe przez Kliszczaków przyciągały uwagę dialektologów i ludoznawców ze względu na realizację samogłosek nosowych i zasięg archaizmu podhalańskiego. Joachim Traczyk w artykule *Z okolic Babiej Góry* (1895) przyjrzał się przykładom wymowy wyrazów z nosówkami w Kojszówce, Bieńkówce, Osielcu, Trzebuni, Stróży i Pcimiu, zauważył też obecność wymowy, którą w Osielcu określano jako *sićko końcicie kieby sidło mówią* (s. 78). Dokładny zasięg archaizmu podhalańskiego na terenach kliszczackich podał Mieczysław Małecki (1928), por.:

Fot. 1. Fragment mapy dotyczącej zasięgu archaizmu podhalańskiego opracowanej przez M. Małeckiego (1928)

Stanisław Dobrzycki omówił fonetykę gwary Pcimia (też m.in. jednonosówkowość) (1907a, b) oraz realizację samogłosek nosowych w Krzczowie i Lubniu (1907b). J. Reichan (1980) w monografii poświęconej gwarom jednonosówkowym podał przykłady z: Bieńkówki, Krzczonowa, Krzczowa, Lubnia, Osielca, Pcimia, Skomielnej Czarnej, Tenczyna, Tokarni, Trzebuni, Stróży, Więciórki i Zawadki.

Odniesienia do wsi kliszczackiej mamy również w pracy K. Nitscha (1916) o zasięgu przejścia wygłosowego $-x > -k$. Rzecz jasna, proces jest fonetyczny, ale dotyczy też form aorystycznych, w ten sposób *Fonetyka międzywyrazowa. Małopolskie* ch sytuuje się zarówno w badaniach fonetycznych, jak i fleksyjnych. W artykule Mieczysława Woźnego (1973) z terenów kliszczackich została uwzględniona Żarnówka, a u Władysława Kosińskiego (1881–1883) – Osielec.

M. Kucała (1951/2000) w juvenilnym artykule opisał wzmacnianie ruchomej końcówki czasu przeszłego, np. *kupiłagek soli*. Poza przykładami znajdziemy tu także objaśnienie tego procesu: „(...) podwojenie występuje wtedy, kiedy końcówką jest samo $-k$, czyli kiedy temat wyrazu, z którym się łączy ta końcówka, jest zakończony na samogłoskę” (s. 319). Niemal dwadzieścia lat później zjawisko to badacz opisał na materiale staropolskim (Kucała 1970/2000). Jedną z ostatnich swoich prac Kucała (2010) poświęcił realizacji *a* pochylonego w wymowie inteligentów pochodzenia wiejskiego, mamy tu też odwołania do Więciórki.

Teksty gwarowe

Leksykę, fonetykę i system gramatyczny gwary używanej w Więciórce dokumentują 4 teksty umieszczone w 2. wydaniu *Wyboru polskich tekstów gwarowych* K. Nitscha (1960: 111–113). Dobór tematów, którego dokonał M. Kucała, nie był przypadkowy, wystarczy porównać tytuły: *Kumornica*, *O strachak*, *Jak to dziadka wodziło*, *Urywki rozmów*. Z kolei teksty z Pcimia (*Jak downi wesela obchodzili*, *Jak zyli ludzie w Pcimiu w downyk casak*) i Stróży (*O człowieku co miał zmowę z diabłem*) opublikowała Jadwiga Mońkówna (1972).

Atlasy

Gwara kliszczacka nie była reprezentowana w *Atlasie językowym polskiego Podkarpacia* K. Nitscha i M. Małeckiego (AJPP). W tym opracowaniu geograficznie najbliższe Kliszczakom punkty wyznaczono w: 5) Zawoi (pow. suski), 12) Podwilku (pow. nowotarski), 3) Niedźwiedziu (pow. limanowski) i 18) Lipniku (pow. myślenicki), por. fragment mapy nr 172 ‘kij pasterski z toporkiem’:

Fot 2. Fragment mapy nr 172 'kij pasterski z toporkiem' opracowanej przez M. Małeckiego i K. Nitscha (AJPP)

Za sprawą M. Kucały informacje z Więciórki znalazły się w atlasach (nie tylko ograniczonych do polskiego obszaru językowego), które wyszły drukiem bądź wychodzą od lat 50. XX w. (wtedy zaczęła się działalność naukowa tego badacza, zakończona jego śmiercią w 2014 r., przy czym materiały z Więciórki są wykorzystywane także w tomach atlasów publikowanych po tej dacie):

1) *Mały atlas gwar polskich* (MAGP I: LV), por. punkt 10a;

10a. Więciórka, pow. Myślenice, 10 km na pd.-zachód od Myślenic. Wieś uboga, 80 domów, około 500 ludzi, niesamowystarczalna. Oddalona od szosy, stąd brak letników. Ludność prócz rolnictwa trudni się głównie pracą w lesie. Resztki ubiorów ludowych zanikły niedawno. Ludność nie uważa się za Górali ani za Łachów, nie umiając określić swej przynależności. Gwara dobrze zachowana. Wpływ języka literackiego bardzo mały.

Informatorzy: Marcin Kucała lat 51, Józef Zięba lat 61 i inni.

Opracował M. Kucała, autochton.

2) tom *Małopolska*, który wchodzi w skład *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny (AGP), por. punkt 922;

922 Więciórka, gm. Tokarnia, woj. krakowskie (pow. Myślenice). Inform.: Józef Zięba, ur. 1891; Franciszek Bednarz, ur. 1920. Eksplor. 1957, 1988 Marian Kucała.
922W - Więciórka, wg Reich, pkt 132.

3) *Ogólnokarpacki atlas dialektologiczny* (OKDA), por. punkt 10;

10 Венчурка, ПНР

Więciórka, PRL, woj. Kraków, 300 жит., занятие — с. хоз-во (М. Kucała).

Информаторы 1. К. Tekieli, 1899 г. рожд., малограмотн., крест. — 2. F. Bednarz, 1920 г. рожд., малограмотн., крест. — 3. F. Bednarz, 1926 г. рожд., грамотн., крест.

4) *Ogólnosłowiański atlas lingwistyczny* (OLA), por. punkt 311.

311. Więciórka. PRL, województwo Kraków, powiat Myślenice. Катол. С.х. — инд., приработки — в лесхозах. Шк. — 4 кл. Д. впервые упом. в I пол. XVII в. Инф.: М. Куцала, 1901, грам.; К. Текели, 1898, малограм.; Ю. Земба, 1891, малограм. Экспл.: М. Куцала — 1962.

Jak się dowiadujemy z powyższych metryczek, informatorami z Więciórki byli: 1) Marcin Kucała (ur. 1901); 2) Karol Tekieli (ur. 1898); 3) Józef Zięba (ur. 1891); 4) Franciszek Bednarz (ur. 1920) i 5) F. Bednarz (ur. 1926). Pierwsza z wymienionych osób to ojciec Mariana Kucały. Ogólnie rzecz ujmując, informacje z Więciórki o charakterze leksykalnym, fonetycznym, składniowym i fleksyjnym znajdują się na kilku tysiącach map (sam MAGP liczy przecież ponad 600 kart).

Podsumowanie

Z przeglądu prac dotyczących gwary kliszczackiej wynika, że – po pierwsze – za sprawą publikacji M. Kucały najlepiej znamy gwarę Więciórki, dokładniej jej stan sprzed kilkudziesięciu lat, a po drugie, tereny te były opisywane ze względu na realizację samogłosek nosowych i zasięg sztandarowej cechy podhalańskiej, czyli archaizmu podhalańskiego. Przed dialektologami stoją jednak nowe, ale przy tym pilne cele: 1) systematyczny opis współczesnego stanu gwar wsi zlokalizowanych w trójkącie: Myślenice – Rabka – Sucha Beskidzka oraz 2) dokładne ustalanie geograficznego zróżnicowania gwary kliszczackiej. Jedno i drugie wpisuje się w zainteresowanie Kliszczakami, czyli to, co określiłem jako „renesans kliszczacki”.

Bibliografia

- AGP: K. Dejna, *Atlas gwar polskich*, t. 1–4 (współautorzy: t. 2 – S. Gala, A. Zdaniukiewicz, F. Czyżewski; t. 3 – S. Gala), Warszawa 1998–2002.
- AJPP: K. Nitsch, M. Małecki, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, cz. 1: *Mapy*, cz. 2: *Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów*, Kraków 1934.
- Batko-Tokarz B., 2019, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego – teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków.
- Biela J., 1891, *Spis wyrazów zebranych we wsi Żarnówce nad Skawą*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności” 4, s. 374–384.
- Ceklarz K., Masłowiec J. (red.), 2015, *Kultura ludowa Górali Kliszczackich*, Kraków.
- Dobrzycki S., 1907a, *Kilka właściwości gwary w Pcimiu*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” 3, s. 67–73.
- Dobrzycki S., 1907b, *Samogłoski nosowe w gwarze kilkunastu wsi góralskich w pow. myślenickim i limanowskim*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności” 3, s. 59–67.
- Dornseiff F., 1934, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin–Leipzig, <https://doi.org/10.1515/9783111434155>.
- Doroszewski W., 1934, *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby. Opis i tezy teoretyczne*, „Prace Filologiczne” 14, s. 249–278.
- Flizak S., 1936, *Ekspansja podhalańskiej kultury ludowej*, „Lud” 34, s. 269–271.
- Gołąb Z., 1954, *O zróżnicowaniu wewnętrznym gwary podhalańskiej*, „Język Polski” 34, z. 1, s. 85–111.
- Grochola-Szczepanek H., 2012, *Język mieszkańców Spisza. Pleć jako czynnik różnicujący*, Kraków.
- Karaś M., 1961, *Badania językowe w Małopolsce*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, oddział w Krakowie” 4, s. 542–548.
- Karaś M., 1963, *Przegląd i charakterystyka badań językowych w Małopolsce południowej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 5, s. 341–354.
- Karaś M., 1971, *Językoznawstwo wobec problematyki karpackiej*, „Slavica Slovaca” 6, s. 62–66.
- Kąs J., 1979, *Zróżnicowanie gwary Piekelnika na Orawie*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 63, s. 147–157.
- KąsSGO: J. Kąs, *Słownik gwary orawskiej*, Kraków 2003; wyd. 2, t. 1–2, Kraków 2011.
- KąsILG: J. Kąs, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1: *A–B*, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz 2015; t. 2: *C–Do*, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz 2015; t. 3: *D–Gr*, Bukowina Tatrzańska 2016; t. 4: *Gu–Kol*, Kraków 2017; t. 5: *Koł–Mad*, Nowy Sącz 2017; t. 6: *Mał–Nie*, Nowy Sącz 2018; t. 7: *Nif–Pap*, Nowy Sącz 2018; t. 8: *Par–Pou*, Nowy Sącz 2018; t. 9: *Pow–Sce*, Nowy Sącz 2019; t. 10: *Sch–Śró*, Nowy Sącz 2019; t. 11: *Śry–Wych*, Nowy Sącz 2019; t. 12: *Wyci–Ż*, Nowy Sącz 2019.
- Kosiński W., 1881–1883, *Materiały do etnografii górali beskidowych*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 5, 1881, s. 187–265; 7, 1883, s. 3–105.
- Kucała M., 1951, [dopisek do artykułu S. Pigonia, *Słowo o żeńskich nazwiskach na wsi*], „Język Polski” 31, s. 183–184.
- Kucała M., 1951/2000, *Wzmacnianie ruchomej końcówki czasu przeszłego (wtedy mem poszedł, kupił, legł soli)*, „Język Polski” 31, s. 125–127 [przedruk w: M. Kucała, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, s. 318–320].

- Kucała M., 1955, [uzupełnienie artykułu Z. Stamirowskiej, *O wpływie przechodniości i nieprzechodniości czasownika na jego znaczenie indywidualne na przykładzie czasownika suwać, sunąć*], „Język Polski” 35, s. 267–270.
- Kucała M., 1955/2000, *Znaczenie i zasięg przymiotników na -ni (przedni, letni)*, „Język Polski” 35, s. 8–26 [przedruk w: M. Kucała, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, s. 112–128].
- Kucała M., 1960/2000, *O słownictwie osób wyzbywających się gwary*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 19, s. 141–154 [przedruk w: M. Kucała, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, s. 326–339].
- Kucała M., 1970/2000, *Staropolskie przykłady podwajania ruchomej końcówki czasu przeszłego*, „Język Polski” 50, s. 295–296 [przedruk w: M. Kucała, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, s. 85–86].
- Kucała M., 1992/2000, *Związki leksykalne gwary Więciórki (woj. krakowskie) z literackim językiem słowackim*, [w:] W. Boryś, W. Sędzik (red.), *Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej*, Warszawa, s. 99–104 [przedruk w: M. Kucała, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, s. 321–325].
- Kucała M., 2000, *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice*, Kraków.
- Kucała M., 2010, *Używanie a pochylonego przez inteligentów pochodzenia wiejskiego*, [w:] R. Przybylska, J. Kąs, K. Sikora (red.), *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, Kraków, s. 193–197.
- MAGP: *Mały atlas gwar polskich*, oprac. Pracownia Dialektologiczna (od t. 4 Pracownia Atlasu i Słownika Gwar Polskich) Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, t. 1–2 pod kierunkiem K. Nitscha; t. 3–13 pod kierunkiem M. Karasia, Wrocław–Kraków 1957–1970.
- Małecki M., 1928, *Archaizm podhalański (wraz z próbą wyznaczenia granic tego dialektu). Z mapą*, Kraków.
- Masłowiec J., 2015, *Górale Kliszczacy jako grupa etnograficzna*, [w:] K. Ceklarz, J. Masłowiec (red.), *Kultura ludowa Górali Kliszczackich*, Kraków, s. 53–80.
- Mońkówna J., 1972, *Teksty gwarowe*, „Język Polski” 52, s. 139–144.
- Nitsch K., 1911/1958, *Recenzja „Słownika gwar polskich” J. Karłowicza*, „Rocznik Sławistyczny” 4, 1911, s. 199–243 [przedruk w: K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, t. 4: *Pisma dialektologiczne*, Wrocław–Kraków 1958, s. 195–225].
- Nitsch K., 1916, *Fonetyka międzywyrazowa. Małopolskie ch*, Kraków.
- Nitsch K., 1960, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Warszawa.
- OKDA: *Obšekarpatskij dialektologičeskij atlas*, t. 1 – red. R.A. Udler, Kiszyniów 1989; t. 2 – red. S. Biernsztejn, G. Klepikowa, Moskwa 1994; t. 3 – red. A. Zaręba, Warszawa 1991; t. 4 – red. J. Zakrews’kaja, Lwów 1993; t. 5 – red. I. Ripka, Bratysława 1997, t. 6 – red. J. Bańcerowski, Budapeszt 2001; t. 7 – red. D. Petrowicz, Belgrad–Nowy Sad 2003.
- Okoniowa J., 2002, *Stan badań i perspektywy prac leksykograficznych nad językiem polskiego Podhala*, [w:] H. Popowska-Taborska, Z. Rudnik-Karwatowa, J. Rusek, J. Siatkowski (red.), *Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Lublanie 2003*, Warszawa, s. 161–165.
- Okoniowa J., 2008, *Leksyka Małopolski górzystej, ze szczególnym uwzględnieniem Podhala, w badaniach XIX i XX wieku*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 64, s. 237–248.
- OLA: *Ogólnosłowiański atlas językowy – Obščeslavânskij lingvističeskij atlas*; dotychczas ukazały się:

w serii fonetyczno-gramatycznej:

- t. 1: B. Vidoeski, P. Ivić (red.), sekr. S. Remetić, *Refleksy *ě*, Belgrad 1988;
- t. 2a: V.V. Ivanov, T.I. Vendina, L.E. Kalnyn' (red.), *Refleksy *ę*, Moskwa 1990;
- t. 2b: J. Basara (red.), sekr. A. Basara, H. Zduńska, *Refleksy *ǫ*, Wrocław 1990;
- t. 3: J. Basara (red.), sekr. A. Basara, *Refleksy *br, *br̥, *bl, *bl̥*, Warszawa 1994;
- t. 4a: D. Brozović (red.), zast. M. Menac-Mihalić, *Refleksy *ǫ, *ǫ̥*, Zagreb 2006;
- t. 4b: Z. Topolińska, D. Petrović (red.), *Refleksy *ǫ, *ǫ̥ Wokalizm sekundarny*, Skopje 2003;
- t. 5: T.I. Vendina, L.E. Kalnyn' (red.), *Refleksy *o*, Moskwa 2008;
- t. 6: T.I. Vendina, L.E. Kalnyn' (red.), *Refleksy *e*, Moskwa 2011;

w serii leksykalno-słowotwórczej:

- t. 1: R.I. Avanesov, V.V. Ivanov (red.), *Świat zwierzęcy*, Moskwa 1988;
- t. 2: B. Falińska, J. Siatkowski (red.), sekr. A. Kowalska, *Hodowla zwierząt*, Warszawa 2000;
- t. 3: A.I. Podłużnyj, A.A. Kryvicky, L.P. Kuncevič (red.), *Świat roślinny*, Mińsk 2000;
- t. 4: A. Ferencikova i in. (red.), *Gospodarstwo wiejskie*, Bratysława 2012;
- t. 6: T.I. Vendina (red.), *Gospodarstwo domowe i przygotowanie pokarmów*, Moskwa 2007;
- t. 8: J. Basara, J. Siatkowski (red.), *Zawody i życie społeczne*, Warszawa 2003;
- t. 9: J. Siatkowski, J. Waniakowa (red.), *Człowiek*, Kraków 2009;
- t. 10: T.I. Vendina (red.), *Zwyczaje ludowe*, Moskwa 2015.

Pigoń S., 1951, *Słówko o żeńskich nazwiskach na wsi*, „Język Polski” 31, s. 182–183.

Pol W., 1851, *Rzut oka na północne stoki Karpat*, Kraków.

PSKuc: M. Kucała, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław 1957.

Rak M., 2015/2017, *Badania dialektologiczne na Polskiej Orawie*, „Wierchy” 81, 2015 (druk: 2017), s. 157–166.

Rak M., 2016, *Badania dialektologiczne na Podhalu*, „Wierchy. Rocznik poświęcony górom” 80, s. 169–180.

Rak M., 2016/2019, *Badania dialektologiczne na Polskim Spiszu*, „Wierchy” 82, 2016 (druk: 2019), s. 109–118.

Reichan J., 1980, *Małopolskie gwary jednonosówkowe*, cz. 1–2, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Reichan J., 2016a, *Profesor Marian Kucała jako dialektolog*, „LingVaria” 11, nr 1(21), s. 227–237, <https://doi.org/10.12797/LV.11.2016.21.19>.

Reichan J., 2016b, *Zaduma nad Porównawczym słownikiem trzech wsi małopolskich Mariana Kucały*, „Język Polski” 96, z. 3, s. 90–97.

SKarł: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6 (t. 4–6 do druku przygotował J. Łoś), Kraków 1900–1911.

Tetmajer W., 1907, *Słownik gwary bronowskiej*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” 2, s. 427–474.

Traczyk J., 1895, *Z okolic Babiej Góry*, „Wisła” 9, s. 75–80.

Woźny M., 1973, *Gwara Makowa a gwara wsi okolicznych (kilka uwag o zanikaniu gwary)*, „Język Polski” 53, s. 22–31.

Zawiliński R., 1926, *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych do praktycznego użytku*, Kraków.

Zejszner L., 1848/1852, *Podróże po Beskidach, czyli opisanie części gór Karpackich, zawartych między źródłami Wisły i Sanu* [odb.: „Biblioteka Warszawska” 1848].

Dialectological Research on the Kliszczak Dialect**Abstract**

The article is the fourth in a series in which the author discusses the achievements of Polish dialectology in research on the Goralian part of Małopolska. The focus here is on research into the Kliszczak dialect. The most prolific writer on this topic (and more precisely, on the variety spoken in the village of Więciórka) was Marian Kucała. The article also provides arguments in favour of introducing the term *Kliszczak dialect* into dialectological research.

Kliszczaki, czyli Górale od Łętowni, osiedli pomniejszą kotlinę rzeki Raby poniżej osad Zagórzan. Siedziby ich są na znacznej przestrzeni oddzielone od siedzib Zagórzan wyłomem Raby, a na północ za jej biegiem przeciągnęły się aż do wsi Stróży. Czternaście tylko wsi należy do tego małego rodu, który dla różnicy w stroju przez sztyderstwo *Kliszczakami* bywa nazywany (nosi bowiem w *kliszc* ściągłe spodnie), sam siebie nazywa on jednakowoż *Góralem*, od zachodu graniczy ten ród z Babigórcami, od południa i wschodu z Zagórzanami, na północ z Lachami, bo wszystkie osady poniżej północnej granicy góralszczyzny położone nazywają się Lackimi osadami, a granice zewnętrzne Górali zdają się odpowiadać historycznym granicom Starej Chrobacy.

Wsie przez Kliszczaków zamieszkałe leżyły w małej kępie obok siebie otoczone wyniosłymi działami około, a złączone tylko za biegiem rzeki Raby.

Wsie te są następujące: Trzebinia, Stróża, Pścim, Więciórka, Więcierza, Zawada, Bogdanówka, Tokarnia, Krzeczonów, Skomielna Czarna, Lubień, Łętownia, Krzeczów, Tęczyn.

Wincenty Pol,
Rzut oka na północne stoki Karpat,
Kraków 1851, s. 123.

<https://akademicka.pl>

